
Ђакон Ивица Чауровић
(Православни богословски факултет, Универзитет у Београду)

ОСВРТ НА БОГОСЛОВСКО-ИСТОРИЈСКЕ ОДНОСЕ КОНСТАНТИНОПОЉСКИХ И ФРАНЧКИХ ОТАЦА ЦРКВЕ У 9. ВЕКУ

Вјечнаја памјат Епископу Атанасију (1938-2021)

Апстракт: Овај рад треба да после методолошких питања, пружи и одговоре на три можда најбитнија богословско-историјска феномена у хришћанској Цркви у 9. веку на Истоку и Западу, а то су: *иконоборство* и *адопционизам*, док ће посебно поглавље бити посвећено феномену *filioque* на Западу, са одговором Светог Фотија Константинопољског у *Окружној посланици* (867) и свом вероисповедању. Анализа богословско-историјских односа константинопољских и франачких отаца Цркве у 9. веку биће заснована на осврту на достигнућа *каролиншке ренесансе* и коришћење вероисповедања у Франачкој Цркви у другој половини 9. века. Овим освртом ће бити дијагностиковани проблеми, који су условили касније богословске разлике и догматске проблеме између јерархије у хришћанској Цркви на Истоку и Западу.

Кључне речи: каролиншка ренесанса, иконоборство, адопционизам, *filioque*, Св. Фотије

Увод

Девети век је донео целој хришћанској васељени неколико искушења, која тада нису била превазиђена и која су – нажалост – направила темељ за велики раскол у Цркви 1054. године. Неколико несмотрених потеза и на Истоку и на Западу довели су до проблема који ни данас нису решени. У првој половини 9. века на Истоку је обновљено, а затим и коначно решено, питање иконоборства, као царске (државне) јереси, док је на Западу од 8. века у политичком контексту дошло до великог заокрета, те је франачка надлазећа империјална власт постала гарант сигурности епископу Рима да – својим приматом, који је функционисао у складу са франачком влашћу – канонски, дисциплинска, а затим и догматски решава проблеме на целом европском Западу. И на Истоку и на Западу дошло је тада до покретања

ренесансе на верско-културном плану. Карло Велики је у двору у Ахену установио школу и библиотеку које су постале основ за обнову културе и образовања на Западу, док је на Истоку после иконоборства дошло до културног препорода и експанзије црквене уметности. Упоредо са ренесансом у култури, догматски неспоразуми су остали на истом нивоу и нису преброђени ни после усвајања одлука Петошестог сабора (691-692).

Дакле, у истраживању ће бити осветљена дијагноза неспоразума и непрекинута нит понављања истих теза о разликовању римске и константинопољске црквене праксе од 7. до 9. века, с тим што ће бити акцентовани проблеми из 9. века, који су се продубили јаз између Истока и Запада због претераног уплива франачких богослова. Хипотезе које ће бити испитане у овом раду јесу канонско-догматске прилике у Цркви на Истоку и Западу од 7. до 9. века, затим акценти на јереси које се јављају на поменутиим географским просторима, и на крају ће бити истакнут однос између, са једне стране – Св. Фотија, Св. Теодора Студита, Св. Михаила Исповедника, Теодора Абукара; а са друге стране Алкуина, Теодулфа из Орлеана, Павла Ђакона и Павлина из Аквилеје. Закључак би требало да буде исход анализе односа између константинопољске и Цркве у Ахену у 9. веку, на догматском и мисионарском плану.

*Тријадолошке и христолошке разлике између Отаца Цркве
на Истоку и Западу у 9. веку*

Догматске разлике Истока и Запада, у 9. веку, огледају се у два тријадолошко-христолошка учења: *filioque* и адопционизам,¹ која се ипак врхуне у иконоборству, као одговору франачког Запада на Никејски, Седми васељенски сабор на Истоку који је одржан уз подршку Рима. Дакле, после победе над адопционизмом и успостављања новог Символа вере са уметком *filioque*; у иконоборству се одређује став ахенског двора у односу на двор у Константинопољу и Цркву у Риму, што може да се тумачи и као стварање нове хришћанске мисли на Западу Европе која извире из Карловог настојања да у каролиншкој ренесанси обнови философију владања, културу Западног Римског Царства и допринесе стварању нове, аутентичне, богословске мисли.

Овај период је био врло турбулентан, компликован и деликатан на богословско-политичком плану и може да представља увод у коначни раскол међу Црквама Рима и Константинопоља (1054), јер је Франачка држава постала политички фактор стабилности за успостављање римског

¹ *Адопционизам* се – као христолошка јерес – појављује се на Иберијском полуострву у пределима под арапском управом. По том учењу, Бог се откривао у Старом Завету, као Бог Отац, а у Новом Завету – у Христу, као Син, а у апостолу Павлу – као Дух Свети, те је ово учење о двојном синовству Господа Исуса Христа. Христос је као Бог – Син Божји по природи, али да је Христос као човек – Син Божји по усвојењу и благодати. Учење је иницирало шпанске теологе да се супротставе новом христолошком учењу, која је за Цркву на Западу представљала оживљавање Несторијеве јереси. Шпански богослови су упознали Цркву у Риму и Ахену са адопционизмом, а од тада почиње борба против те јереси.

примата на Западу Европе. Иако је било богословских неслагања Рима и Ахена, даљи ток историје је показао да ће Рим, услед политичких притисака, прихватити германска богословска искривљења, док ће Исток, после коначне победе над иконоборством (843), бити на православном становишту у другој половини 9. веку.

У овом раду биће истакнуте хипотезе које указују на то да је решење јереси адопционизма, али и упадање у догматске јеретичке заблуде услед потврђивања и усвајања *filioque* и иконоборства, само показатељ да је Франачка Црква под јаким утицајем ахенског двора и да је спроводила германску владарску философију Карла Великог и његових наследника на уштрб црквених канона и догмата, који су вековима уназад у периоду васељенских сабора утврђени и поштовани у Христовој Цркви и на Истоку и Западу старог Римског царства.

Адопционизам

Како би каролиншка богословска мисао могла да докаже да је кадра да се суочи са различитим проблемима, првенствено јересима, а онда и канонско-јурисдикционим нејасноћама, одабран је адопционизам на Западу. На ово већ познато јеретичко учење, које је покренуло низ спорова на Западу, одоворио је Алкуин.²

Адопционизам је идентификован у богословској мисли крајем 2. века, а ово учење је неколико пута у историји Цркве проглашавано за јерес, најексплицитније на Првом васељенском сабору у Никеји, на којем је одбрањено исправно учење о божанској природи у Христу. Пре Никејског сабора, треба напоменути да је Св. Иринеј Лионски говорио о Богородици потврђујући анти-адопционистичко начело да Христос није човек кога је усвојио Бог Отац, већ је Он оваплоћени Богочовек.³

Услед покушаја да ахенски двор реши јерес, Карло Велики је позвао Алкуина из Енглеске 792. године да, као најкомплетнији богослов тог времена на франачким просторима, штити православље од адопционизма. Већ следеће године, Алкуин покреће расправу против адопциониста, учећи да је Син Божји оваполоћењем постао и Син Човечији, тако да Свето писмо и Оци признају само божанску личност Исуса Христа у две природе, што је основа свих његових доказа против адопциониста. Адопционизам је постао важан кључ за потврду филиоквистичког учења на Западу: ако Син дели све са Оцем, Он мора да учествује и у исхођењу Светог Духа, те је филиоквистичко учење ушло у нове хришћанске догмате, првенствено на франачком Западу.⁴ Још један важан догађај био је и Сабор у Франкфурту, 794. године, на коме је председавао Карло Велики, а циљ је био да се

² J.C. Cavadini, *The Last Christology of the West: Adoptionism in Spain and Gaul*, University of Pennsylvania Press, 1993, 23.

³ M.C. Steenberg, *The Role of Mary as Co-Recapitulator in St Irenaeus of Lyons*, *Vigiliae Christianae* 58, no. 2 (2004), 118.

⁴ A.E. Sicienski, *The Filioque – History of a Doctrinal Controversy*, Oxford 2010, 92-95.

зада коначан ударац адопционистичкој јереси. Ипак је адопционизам цветао у Шпанији, тако да Алкуин није могао да се политички снажније супротстави јеретичима (Феликсу и Елипанду), осим што је писао и слао списе и писма против ове јереси.

И поред саборске осуде, Алкуин је предложио цару да оформи групу која ће се стручно бавити овим јеретичким учењима, у чијем би саставу били: папа Лав, Павлин Аквилејски, Теодулфа из Орлеана и Рикбод из Тревеа, али је цар Алкуину придодао само папу Лава и Павлина, на шта указују и њихови списи.⁵

Алкуин је са својим ученицима написао почетком 799. године дело против адопционизма и послао га Карлу. Павлин из Аквилеје је написао три догматска списа против адопционизма: *Libellus Sacrosyllabus contra Elipandum*, *Libri III contra Felicem* и *Regula Fidei*, где је указивао на православну христологију.⁶ Алкуин и Павлин су синхронизованим потезима истакли победу Карлове, односно Франачке Цркве над јеретичима. Поред антиадопционистичких списа који су настајали крајем 8. века, Карло је сазвао и неколико сабора на којима је такође осуђен адопционизам као учење противно православној учењу Цркве. После првог, сазван је и, 800. године, сабор поводом истог догматског проблема, на коме се, под утицајем цара, Феликс одрекао адопционистичке јереси и потписао православно исповедање вере. Феликс је, после Сабора, послат у Лион, где је живео и радио под надзором тадашњег архиепископа лионског. Уз Алкуина и Павлина, званично је и трећи члан Карливе антиадопционистичке групе, папа Лав III 798. осудио ову јерес, а годину дана касније осудио и Феликса као заступника адопционизма. Према мишљењу Јарослава Пеликана, консензусом правоверних осуђен је адопционизам у Шпанији: Син Божји оваполоћењем постао Богочовек; постао је једна личност Исуса Христа у две природе.⁷

Дакле, адопционизам је на Западу био побеђен на богословском плану, уз помоћ цара, односно политичких притисака, док Исток није имао непосредног удела у догматској победи ахенских богослова над шпанским адопционистима.

Уметак у Символ вере – filioque

Кад је православна вера победила аријанство у Римском Царству, у 4. веку после Првог и Другог васељенског сабора, аријанизам је остао да буде нормативна вера германских, визиготских и готских племена, која ће ускоро заузети западни део Царства. Ова чињеница ће играти важну

⁵ N. Everett, *Paulinus of Aquileia's Sponsio Episcoporum: written oaths and clerical discipline in Carolingian Italy*, in W. Robins (ed), *Textual Cultures of Medieval Italy*, Toronto 2011, 187-192.

⁶ N. Everett, *Paulinus, the Carolingians and famosissima Aquileia*, in Paulino d' Aquileia e il contributo italiano all'Europa carolingia, Paolo Chiesa (ed), Udine 2003, 125-144.

⁷ J. Pelikan, *The Christian Tradition: A History of the Development of Doctrine*, vol. 3, *The Growth of Medieval Theology (600–1300)*, Chicago 1978, 57.

улогу у историји догматског појма *filioque*. Средина 6. века на западу Европе одредила је даљи ток коришћења овог појма на Западу. Такозвани *Атанасијев Символ вере*, са уметком *filioque*, написао је анониман писац, а приписан је лажно Атанасију Великом.⁸ У исто доба у Шпанији⁹ је примећено ово учење о исхођењу Светог Духа и од Сина, чему је допринело присуство аријанаца на том поднебљу,¹⁰ који су учили да је Син Божији створен. Тада је уведено филиоквистичко учење које је било супротно светоотачкој тријадологији.

Допринос ширењу учењу о исхођењу Светог Духа и од Сина донео је севиљски епископ Исидор (560-636).¹¹ Међутим, и тада и у каснијем периоду на поднебљу које је потпадало под римску јурисдикцију овај догматски појам није био уметнут у Символ вере.

Франачки монаси, који су мисионарили на просторима према Истоку исповедали су Символ вере са додатком *filioque* од 809. године. Један пример јесте и онај када су франачки монаси, док су били на поклоњењу светим местима у Јерусалиму, употребљавали Символ вере са додатком на Евхаристији, па су дошли у сукоб са тамошњим православним свештенством, чији је ватрени представник био монах Јован из Лавре Светог Саве Освећеног, који их је сматрао за јеретике. Ови франачко-галикански монаси су поводом тих увреда упутили писмо папи Лаву III (750-816), у коме су га молили за заштиту и савете. Други важан догађај за потврду овог догматског учења, био је и сабор у Ахену у новембру 809.

⁸ И. Чаировић, *Аутентичност преписа тзв. Атанасијевог вероисповедања у Србији у XVII и XVIII веку*, Богословље 1 (2015), 321.

⁹ У приступној беседи на сабору у Толеду 589. године, визиготски краљ Рекаред је нагласио да Светог Духа треба, такође, да исповедамо и научимо да Он исходи од Оца и Сина. Затим је, пошто је изјавио да прихвата прва четири васељенска сабора, исповедио Символе Никејског и Константинопољског васељенског сабора, са додатком *filioque*.

¹⁰ У 4. веку хришћанства, као производ неоплатонизма, појавила се Аријева јерес, која је учила да се однос Сина са Оцем одражава у идеји неоплатоничара о односу између ума и божанског. Син се налазио врло близу Оца, али је био мање савршен од Оца, премда божански и најсавршенији у материјалном свету. Аријеви следбеници су добро познавали Свете списе и нашли су многа места како би поткрепили своја гледишта. Инсистирали су на томе да категорије „Отац“ и „Син“ потврђују да је Син мање савршен од Оца. Усвајајући неоплатонистичку мисао, подржали су да је то што је Отац узрок Сина било доказ божанства Оца, и зато што Син није родио, него је рођен, није био једнак са Оцем. Искушење да се усклади хришћанска вера са људском мишљу тог времена било је јако и доста времена је одузело, како би православни надвладали јерес аријанизма.

¹¹ Исидор и његов брат Леандар допринели су одлуци визиготског краља Рекареда I да напусти аријанство, што је озваничено 589. године на Трећем толедском сабору. Међутим, на истом сабору је усвојено и учење о двоструком исхођењу Светог Духа, а да ствар буде још озбиљнија ради афирмације овог новог догматског става, усвојен је и нови, Толедски симбол вере, који је настао уметањем израза *Filioque* у Никео-константинопољски Символ вере. Тако је учење о двоструком исхођењу Светог Духа постало познато као филиоквистичко. Одлуке овог сабора имале су далекосежне последице за каснију историју хришћанства. Ц. Мајендорф, *Империјално јединство и хришћанске деобе: Црква од 450. до 680. године*. Каленић, Крагујевац 1997, 324.

године на коме је председавао сам цар Карло Велики и где је од стране присутних подржан уметак *filioque*. Папа Лав III се тада начелно сложио са учењем о исхођењу Светог Духа и од Сина, али је одбио молбу изасланика да се додатак *filioque* званично унесе у Символ вере, те је на Римском сабору, 810. године, наредио да се на две сребрне таблице уреже Никео-константинопољски Символ вере без додатка *filioque*.

*Свети Фотије Константинопољски и Михаил Јерусалимски
о Духу Светоме и filioque*

Православни оци као одговор на уметак у Символ вере деловали су унисоно, а најгласнији је био патријарх у Константинопољу, Фотије, који је писао у неколико наврата о уметку у Символ вере и то у *Окружној посланици архијерејским престолима целог Истока, Александријског и осталих, у којој су анализирана неколико поглавља о томе како не треба да кажемо да Свети Дух исходи од Оца и од Сина, него само од Оца* (867), где на почетку Фотије говори да су Бугари пришли правој вери, али да су мисионари са Запада унели у бугарски народ забуну и неправилности, против којих он диже глас: незаконит пост суботом; одбацивање прве недеље поста и другачијег поста, који повлачи и употребу млека, сира, али и прождрљивост, *да би се после тога проширио пут преступа*, па су се они удаљили од *правог и царског пута*; затим целибат презвитера; па поновно миропомазање оних који су миропомазани од презвитера, *признајући себе за епископе и лажно говорећи без срамоте да је неважеће миропомазање презвитера те се свршава без циља*; јеретичке странпутице које *прљају свети Символ вере*, додајући новину да Свети Дух производи и од Оца, и од Сина.¹² Св. Фотије у *Окружној посланици* поводом уметка *filioque* наглашава да је предањски да се у Светом Духу разазнаје особеност да исходи од Оца, да се Син рађа од Оца... Тако се понавља Македонијева хула против Светог Духа, појављујући се као основа у њиховој замисли. *Ако је заједничко Оцу и Сину исхођење (од обојице) Светог Духа, онда и од самог себе и узрок истовремено и свршетак; што је ствар какву ни грчка митологија не прима.*¹³ Фотије истиче да је ова хула противна Јеванђељу; противи се и Васељенским саборима; одбацује учења Светих отаца: Атанасија Великог, Григорија Богослова, Василија Великог. Ова хула и богоборачка јерес напада против свих светих пророка, апостола, јерараха, мученика и против самих речи Христових. Дакле, овим речима Св. Фотије као да у *Окружној посланици* закључује одговор на ново учење франачких богослова да уметак у Символ вере *filioque* буде нешто препознатљиво за франачки Запад.

Сажето, Св. Фотије каже, ако је Син од Оца рођен, а Свети Дух исходи од Оца и Сина, не може се избећи помешаност која произилази из два

¹² *Окружна посланица Патријарха Фотија, у Васељенски сабори*, том. 2, ур. Поповић, Р. Београд 2011, 416.

¹³ *Окружна посланица Патријарха Фотија*, 416.

узрока.¹⁴ Епископ Атанасије (Јевтић) наглашава да *filioque* раздваја Очево *Ипостас* на два дела или Ипостас Сина чини делом Очево Испостаси. Овим учењем Свети Дух је два пута одмакнут од Оца...¹⁵

Ова *безбожна учења* (западни) епископи *таме*, како их Св. Фотије назива, заједно са другим безакоњима су посејали у ону једноставну и новостворену нацију Бугара. О свему овоме је стигао глас Св. Фотију у Константинопољу и он констатује да су Бугари изгубљени и да их треба вратити.¹⁶ Западне мисионаре Св. Фотије одређује као *претече отпадничтва, ђаволове слуге, криве због хиљаде смртних грехова, јавне уништитеље*, који *растрзаше оно нежно и новостворено у побожној вери народа, толиким и таквим растрзајима*, као *варалице и богоборце*. Они нису непосредно осуђени на саборима; против њих није ни сазван сабор, али Св. Фотије каже да могу да се искористе канони који су већ у апостолским установама, или су донесени на Васељенским саборима, како би о њиховом учењу била изречена осуда.¹⁷ Занимљиво је да у другом делу *Окружне посланице*, Св. Фотије надовезује на дефинисање западних мисионара разне римске лоше црквене праксе, које понавља из канона Пето-шестог сабора, као да не прави разлику између франачких и римских мисионара, који са собом носе своје црквене навике и праксе. Даље и Владика Атанасије (Јевтић) каже да је хиљаду епископа на Фотијевом сабору из 867. године, разматрало јеретичко учење и деловање франачких мисионара у Бугарској, затим и јеретичко учење – *filioque*.¹⁸

У спису *Слово о мистагогији, о Духу Светом*, Св. Фотије, сагласно учењу Господа, Дух Свети исходи од Оца (Јн. 14, 26), каже да су они који су ово учење искривили подвргнути анатема као ружитељи (*клеветници*, како наводи Владика Атанасије (Јевтић)).¹⁹ Овај константинопољски светитељ анализира безбожност оних који су усмерили своје непријатељство према Богу, те поставља догматска питања поводом учења да Дух Свети исходи и од Сина: *који се други однос по суштини може измислити, да се Дух не лиши части, који ће разлог бити препрека да се нужно не укине неизменљивост (Божјијих) својстава?*²⁰ Св. Фотије показује православно пнеуматологије и заблуде франачких монаха у новом уметку *filioque*, овим речима: у изразу *Дух исходи од Оца* познаје се сопствена посебност Његова, а такође и (посебност) Сина што се Син рађа (од Оца), а брбљање вели да и од Сина исходи Дух, онда се Дух раздваја од Оца са више својстава него ли Син. Происхођење од Оца, Један (тј. Син) произилази – рођењем, а Други (Дух Свети) – исхођењем, то ипак неједнако одваја Њих Једног и Другог од Очево Испостаси; али се Дух раздваја још и другом разликом, које Му (према

¹⁴ *Окружна посланица Патријарха Фотија*, 419.

¹⁵ Епископ Атанасије (Јевтић), *Патрологија* 3, Београд, Требиње, Лос Анђелес 2018, 444.

¹⁶ *Окружна посланица Патријарха Фотија*, 419.

¹⁷ *Окружна посланица Патријарха Фотија*, 419-420.

¹⁸ *Патрологија* 3, 447-8.

¹⁹ *Патрологија* 3, 469.

²⁰ *Патрологија* 3, 470.

тој јереси) даје двојакост исхођења. Ако се Дух раздваја од Оца са више особености неголи Син, онда ће Син бити ближе Очевој суштини, и пошто дупле особености одвајају Духа (од Оца), онда једном од њих равнотасни Дух богохулно ће се сматрати да је нижи од Сина у односу на сродство заједничке природе (Сина) са Оцем, чиме се омаловажава равнотасни Дух; и овим се опет – како каже Св. Фотије – појављује Македонијева јерес против Духа Светога.²¹ Дакле, Св. Фотије јеретички уметак *filioque* сматра новим духоборством, које је осуђено на Другом васељенском сабору (381). Постављањем питања, Свети Отац подрива темељ франачког уметка и то на овај начин: да ли Дух исходи од Сина на исти начин или супротно исхођењу од Оца? Ако ли је то на исти начин, како онда не са-заједничаре лична својства, по којима Тројица јесте и карактерише се и обожава као Тројица? Ако ли је супротно, тај богохулни израз подсећа на манихејство и маркионитство?²²

Јасно мимоилажење франачких мисионара и римских епископа акцентује и Св. Фотије, који наводи да су папа Јован VIII (872-882) и Адријан III (884-885) послали саборно писмо у коме су навели да Дух Свети исходи само од Оца.²³ У *Слову о мистагогији* јасно је исказана православна пневматологија и тријадологија источних отаца, али и римских епископа, што потврђује непрекинуто Предање светоотачког учења о Духу Светоме од Првог васељенског сабора па све до 9. века, када је франачки владар одлучио да установи догматски систем са новинама који би указали на оригиналност франачке теологије тог времена.

У исповедању вере Св. Фотија које се налази у *Писму папи Николи* (860)²⁴ потврђује се осуда свих јеретика са васељенских сабора, а излаже се проширена православна христологија, која је сазрела на овим саборима. Фотије тако овим писмом не показује своју заокупљеност пневматологијом 860. године, већ говори о својој православној вери у Св. Тројицу. Када говори о Шестом васељенском сабору и осуди Сергија и Макарија, ову двојицу зове новотарима и неразумницима, што указује на то да предањски схваћена догматика не дозвољава било какве уметке услед политичких притисака, јер се на Западу Европе тог доба појављују новотарије у пневматологији. Последњу јерес *иконоборство* коју спомиње Фотије дефинише као христорборство, а та јерес је такође потврђена као новина франачке теолошке мисли још од краја 8. века и Франкфуртског сабора.

Поред Св. Фотија, сингел Михаил је у Јерусалиму учествовао у спору око увођења уметка *filioque* у Символ вере од стране франачких монаха. Поводом овог питања он је изабран да предводи посланство које је 814. године кренуло за Рим. Међутим, у Константинопољу је, као иконопоштовалац са двојицом ученика, Теодором и Теофаном Начертанима, утамничен у току другог периода иконоборства цара Лава

²¹ *Патрологија* 3, 478.

²² *Патрологија* 3, 479.

²³ *Патрологија* 3, 500.

²⁴ *Патрологија* 3, 504-506.

V Јерменина. У затвору су били до 820. године, али је Михаил тада одведен у притвор у манастир у Витинији, одакле је писао списе и против иконобораца. И трећи цар, Теофило, га је утамничио, те је он у затворима провео двадесет и осам година. Ослобођен је после цареве смрти, 842. године, постао игуман манастира Хоре у престоници, а тада је постављен и за сингела константинопољског патријарха Методија Исповедника.²⁵

Михаил у *Изложењу о православној вери* јасно говори о вери у Духа Светога, Исходећега и Самопостојећега, Оцу и Сину једносуштнога и савечнога, који има све Очево и Синовљево осим *нерођености* и *рођења*, који није ни по чему различит (од Њих) осим по *исхођењу*.²⁶ Тиме показује православну пневматологију коју нису разумели франачки теолози 9. века. Уз ово, у истом спису Михаил пише и против иконобораца, те наглашава да је човек – јер је по лику Бога Творца саздан – самовластан за стремљење ка добру... те зато Михаил даље наводи да целива и да се поклања пречистом Лику (икони) људског тела Бога Логоса, које је помазано Божанством... да се даље поклања дрвету Часног Крста ради Распетога на Њему... да се поклања и поштује Лик Пресвете Богородице и све часне ликове Божијих Угодника, ради љубави према Јединоме по природи Богу... поклања се и поштује Мошти Светих...²⁷ Све његове речи једна су апологија богословља *иконопоштовања* које су започели Св. Јован Дамаскин и Св. Теодор Студит.

Иконоборство на Истоку и на Западу

Иконоборство је верски покрет против икона, фресака, мозаика, реликвија и других визуелних представа у хришћанској Цркви. Иконоборци су у 8. и 9. веку сматрали да је клањање иконама један облик идолопоклонства. На Истоку, иконоборство се јавило у 8. веку, када је озваничено чак и као државна политика у Источном царству. Прве догматске одговоре на иконоборачку јерес дали су Св. Герман, Патријарх константинопољски (650-733), чије су три посланице сачуване у актима Седмог васељенског сабора;²⁸ затим Св. Тарасије, Патријарх константинопољски (730-806); Св. Никифор, Патријарх константинопољски (758-828), чије исповедање вере²⁹ показује православност тадашњих Отаца Цркве на Истоку, а посебно место међу њима има Св. Јован Дамаскин (676-749), кога је анатемисао иконоборачки сабор у Јерији (754), јер је написао три позната списа против иконоборства цара Лава III Исавријанца између 726. и 730. године – *Апологетска Слова против клеветника на Свете иконе*.³⁰

Св. Јован Дамаскин каже да природна и непроменљива икона невидљивога Бога јесте Син Очев који у Себи показује Оца, што нису

²⁵ Патрологија 3, 399.

²⁶ Патрологија 3, 401.

²⁷ Патрологија 3, 401-402.

²⁸ Патрологија 3, 282.

²⁹ Патрологија 3, 292.

³⁰ Патрологија 3, 333-334.

довољно добро схватали франачки богослови... Син је природна икона Оца, непроменљива, Оцу слична изузев *нерођености* и *очинства*. Пошто је код *природне иконе* Прототип Бог, тада то значи да је и *икона Прототипа* не само Бог по својој суштини, него и по свом пореклу. Оно што франачки богослови нису разумели је то да се у природној икони открива постојање суштинског и природног односа између Прототипа и Иконе. Оваплоћени Син Божији, дакле, у Себи показује Бога Оца тако да ми у *Сину видимо Оца*, јер нико није видео природу Божију, него само образ и икону, онога што ће се догодити у будућности. Управо због постојања таквог односа, можемо да говоримо о богопознању Свете Тројице, али као и о литургијско-педагошко-дидактичком значају светих икона, које нам је даровао Син Божији као природна Икона Бога Оца, оваплоћујући се и улазећи у свет и историју. Можда су само у овом контексту франачки теолози разумели иконе у поменутом диспуту.

Свети Јован Дамаскин је рукотворену икону, која је била и предмет спорова између Цркава са Истока и у Риму и Франачке Цркве, окарактерисао као подобје и приказање и изображење некога, које собом показује оно што је насликано. Из Дамаскинове теологије се јасно види да *рукотворена икона* не постоји сама за себе – није аутономна, него да непосредно зависи од *лика*, који је на икони насликан и који икони даје вредност, и да се у томе састоји циљ постојања иконе.³¹ Управо то нису могли да докуче теолози из Ахена, а Дамаскиново богословље је било један од темељних учења о иконопоштовању на Седмом васељенском сабору,³² те у томе и треба тражити разлоге за ахенску осуду ороса и одлука са Никејског другог сабора (787).

Ученик Св. Јована Дамаскина, Теодор Абукара написао је више богословских списа против мухамеданаца, монофизита и иконобораца. У одбрану светих икона, следећући свом учитељу, он се позива на лик Божији у човеку, те каже да ако постоје истински праведници, који сами пребивају као иконе Божије, јер су у себи обновили подобје своје Творцу, онда се ми зато клањамо њиховим ликовима на иконама, па чак и њиховим светим моштима.³³

Иконоборство је осуђено као јерес, 787. године у Никеји, а иконе су поново уведене као предмет поштовања, али не и обожавања. Папа је на други Никејски сабор послао два легата: протопрезвитера Петра и архимандрита Петра, игумана манастира Светог Саве, који су понели папина писма патријарху Тарасију, цару Константину и царици Ирени. Сабор је потврдио осуду иконоборства и прогласио иконопоштовање, а папски легати су се са саборским закључцима сложили и са собом их донели у Рим. Убрзо су одлуке из Никеје преведене на латински језик, али термилошки лоше и непрецизно.³⁴ Нажалост, годину дана касније,

³¹ Епископ Јован (Пурић), *Дијалог иконобораца са иконопоштоватељима*, ЗОГРАФ 34 (2010), 13-26.

³² *Патрологија* 3, 378-382.

³³ *Патрологија* 3, 389.

³⁴ *Liber Pontificalis*, ed. Davis, Raymond. University of Liverpool Press, Liver-

и Карло Велики добија лош превод никејских саборских списа. Аутори франачког одговора на иконопоштовање су негодовали првенствено против Тарасијеве формуле *per filium* и ороса отаца Никејског сабора о иконопоштовању. Франачки одговори оспоравају богословско објашњење иконопоштовања на Истоку, односно у целој васељени јер се и Рим слагао са донетим оросом. Франачки оци закључују да се у Франачкој Цркви дозвољавају ликови светих, али тако да се не обожавају. Ово је било налик дидактичком схватању иконе Св. Папе Григорија Великог (590-604), чије учење је било врло цењено на Западу Европе. Дакле, франачка мисао о иконама се заснива на дидактичком и педагошком контексту, а никако на богословском.

Папа Адријан (772-795)³⁵ шаље одговор на франачке иступе против иконопоштовања, 791. године, побијајући франачко учење. У уводу одговора франачком владару, папа истиче примат Римске Цркве и њену бригу за целокупну Цркву и брани Тарасијев израз *per filium*, штити учење о односу другог и трећег Лица Свете Тројице. Дакле, папа износи православно учење о иконама.

После одговора из Рима, Франци објављују спис *Opus Caroli regis contra synodum*³⁶, односно *Libri Carolini*,³⁷ који се састоји из четири књиге и садржи 120 поглавља и написан је око 792. године, као реакција франачких богослова из Ахена на одлуке о иконопоштовању. Аутори *Libri Carolini* одређују да се иконе користе као црквени орнаменти, за сврху подучавања и у спомен прошлих времена. Карло није написао овај спис иако носи његово име, већ га је – по свој прилици – саставио Теодулф из Орлеана.³⁸ Спис *Libri Carolini* своју коначну рецензију добија на сабору у Регенсбургу, крајем 791. и почетком 792. године, у присуству Карла и саборских Отаца са целе територије Франачке државе.³⁹

pool 1989, 511-512. Списи које су донели папски легати представљају предлошак са којег је сачињен латински превод; који је натерао Франке да напишу *Libri Carolini* и супроставе се одлукама VII Васељенског сабора. Превод предлошка је изгубљен али фрагменте налазимо у *Libri Carolini* и писму папе Адријана упућеном Карлу Великом, а нови превод предлошка на латински језик урадио је Анастасије Библиотекар за време понтификата папе Јована VIII. D. Raymond, *The Lives of Eight Century Popes*, Liverpool 2007, 165.

³⁵ Папа Адријан од 781. године акте у папској администрацији почиње да датује према годинама Карлове владавине, уместо владавине византијских царева. Папа је од Карла добио *Capitulare contra synodum* (792), против аката Другог Никејског сабора. Карло је наредио архиепископу Теодулфу из Орлеана да напише *Libri Carolini*, а папа Адријан је бранио православно схватање иконопоштовања. Сабор у Франкфурту 794. године није прихватио *Libri*.

³⁶ *Opus Caroli regis contra synodum (Libri Carolini)*, MGH Concilia, Tomus II Supplementum I, ed. Ann Freeman, Impensis bibliopolii Hahniani, Hannoverae 1998.

³⁷ T. Shahan, *Caroline Books (Libri Carolini)*, The Catholic Encyclopedia. Vol. 3, Robert Appleton Company, New York 1908. <https://www.newadvent.org/cathen/03371b.htm> (приступљено 24. 8. 2020 . г.).

³⁸ Freeman, Ann. *Theodulf of Orleans and the Libri Carolini*, Speculum Vol. 32, No. 4 (1957), 663-705.

³⁹ I. Garipzanov, H. *The Symbolic Language of Royal Authority in the Carolingian*

Теодулф је био један од најбитнијих Карлових људи на двору, па је пристао да сачини дело *Libri Carolini* у коме је истакнуто да Карло представља цео европски Запад, а затим је протумачено франачко схватање против иконообожавања, што је могло – према схватању франачких богослова – да се претвори у идолатрију. У овом спису, Теодулф истиче да иконе могу да се користе као црквени украси, који могу да поуче, те да укажу на прошлост... У спису се осећа велики антагонизам према поштовању које се указује иконама, јер би – према њиховом схватању и учењу – требало да таква врста поштовања буде указана само Богу, уз погрешно тумачење терминологије Никејског сабора (787), док би поштовање припадало светитељима, Часном Крсту, Светом Писму, светим сасудима, светим моштима. Посебно је проблематичан био појам *προσκύνησις* којег саборска документа понављају приликом одбране од иконобораца.⁴⁰

У другом периоду иконоборства, почетком 9. века на Истоку, један од најбитнијих иконопоштоватеља био је Св. Теодор Студит (759-826), који је наставио Свето Предање и утврдио Дамаскиново богословље о иконама. Св. Теодор каже да је једно природна икона, а друго је икона (настала) подражавањем. Пвра (тј. она природна) нема природну разлику према (својој) узроку, него ипостасну (личну) разлику, као Син према Оцу. Друга је ипостас Сина, а друга Оца, док им је природа очевидно једна. Код друге иконе (настале подражавањем), Студит каже да је обратно: она има природну разлику, али нема ипостасну, као слика Христова према (самоме) Христу. Јер друга је природа материје слике, а друга Христова, али лице није друго, него једна и иста личност Христова, макар и била насликана на икони. Св. Теодор каже да се поклоњење икони Христовој заснива на учењу Светих Отаца, и, ако се поштовање укине, укида се и сам домострој Христов, те ако се икони Христовој не поклањамо, онда истовремено укидамо и поклоњење Христу као Богочовеку.⁴¹

Поновни успон иконоборства у Византији догодио се у првој половини 9. веку, а коначно је ово јеретичко учење побеђено 843. године. На западу Европе, у Риму и Франачкој овај спор је крајем 8. века завршен трајно, тако да је иконоборство у Франачкој Цркви, односно на целом германском европском Западу, остало црквена пракса.

Закључак

Упоредо са победом над адопционистима у Шпанији, формиран је и одговор ахенског двора на Други Никејски сабор (787) и иконопоштовање, као други важан теолошки проблем у том периоду, а уметак *filioque* је узет

World (c. 751-877), Brill 2008, 43-67.

⁴⁰ N. Staubach, *Zwischen Mythenallegorese und Idolatriekritik. Bischof Theodulf von Orléans und die heidnischen Götter*, in Christine Schmitz und Anja Bettenworth (ed.), *Menschen – Heros – Gott: Weltentwürfe und Lebensmodelle im Mythos der Vormoderne*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2009, 155-165.

⁴¹ *Патрологија* 3, 414.

као догматско начело које дефинише франачку тријадологију. Ова три кључна учења развијена су на ахенском двору као три крајеугаона камена који обликују франачку богословско-културолошку мисао у 9. веку. На тај начин су франачки интелектуалци и богослови постали зачетници нових мисаоних процеса у западној Европи у доба средњег века. Може да се закључи да је био јак утицај политичких снага у Франачкој држави на доношење различитих богословско-догматских одлука, те да се иза ауторитета цара Карла Великог крије промена у владарској идеологији на Западу у 9. веку.

Одговор са Истока је долазио углавном усмерен ка Риму, јер су Константинопољ и Рим одржавали вишевековне односе. Дакле, Оци Цркве у Константинопољу су одговарали на искушења – првенствено – искварених римских црквених пракси, али и на царску јерес иконоборства. Источни Оци су били заокупљени одговором на иконоборство који су делили са римским епископима, а затим су догматски одговарали на употребу *filioque* међу западним монасима-мисионарима, углавном из Франачке државе, који су долазили у везу са источним мисионарима. Дакле, у 9. веку се налази неколико догматских тема (адопционизам, иконоборство и *filioque*) које су тражиле разјашњење, а најбоље и православне догматске одговоре су давали Оци Цркве са Истока.

Deacon Ivica Čairović

(Orthodox Theological Faculty, University of Belgrade)

A REVIEW OF THE THEOLOGICAL-HISTORICAL RELATIONS
OF THE CHURCH FATHERS FROM CONSTANTINOPLE AND FRANKISH
STATE IN THE 9TH CENTURY

After methodological questions, this paper should provide answers to three - perhaps the most important theological-historical phenomena in the Christian Church in the 9th century – also, in the East and West: iconoclasm and adoptionism, and a special chapter will be dedicated to the *filioque* as dogmatical phenomenon in the West, with the answer of St. Photius of Constantinople, in the *Epistle* (867) and his *Creed*. The analysis of the theological-historical relations of the Fathers of the Church in Constantinople and the Frankish Fathers in the 9th century will be based on a review of the achievements of the Carolingian Renaissance and the usage of religion in the Frankish Church in the second half of the 9th century. This review will diagnose the problems that caused later theological differences and dogmatic problems between the hierarchy in the Christian Church in the East and the West.

